

Radoslav Tomić

O MATEJU PONZONIJU PONČUNU U ENGLESKOJ, ITALIJI I HRVATSKOJ

UDK: 75 M.Ponzoni Pončun "16"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 28.IV. 1994.

Radoslav Tomić
Regionalni zavod za zaštitu
spomenika kulture, Split
58000 Split, HR
Poljudsko šetalište 15

Autor pripisuje Mateju Ponzoniju Pončunu sliku "Josip i Putifarova žena", koja je 1977. prodana na Sothebyjevoj dražbi kao djelo Jacopa Palme Mlađega. Raspravlja se i o oltaru na kojem je izvorno stajala Pončunova slika "Sv. Tripun, Juraj i Jeronim" u Veneciji.

Pončunu se, uz to, pripisuje i poznata slika "Posljednja večera", u franjevačkom samosanu u Hvaru, i datira u rano umjetnikovo razdoblje.

I.

U časopisu *The Burlington Magazine* vol. CXIX. br.895. (listopad, 1977. godine) bila je na četvrtoj stranici publicirana slika "Josip i Putifarova žena" (ulje na platnu, 86 x 75 cm) i uz nju sljedeći podaci. Ona se prodavala 19. listopada 1977. godine u 11 sati, a vlasnik joj je bio *Rt. Hon. The Earl of Cromer, K.G., G.C.M.G.M.B.E., P.C., "The special Trustees of Guy's Hospital"* i drugi.

Slika je u tom prodajnom oglasu pripisana *Jacopu Palmi Il Giovane*. Taj posljednji podatak treba svakako otkloniti kao netočan jer je slika koju je Sotheby prodavao djelo Mateja Ponzonija Pončuna, točnije ona je replika slike koju je objavio K. Prijatelj u monografiji o tom umjetniku, a nalazi se u Mainzu, u zbirci Rochelmayer.¹⁾ Nisu poznate dimenzije Pončunove slike u Njemačkoj, pa se ne može ustvrditi je li umjetnik doslovno ponovio isti motiv.

Sličan postupak izrade replike vlastita djela Pončun je primijenio i u vrijeme svoga zabilježenog dalmatinskog boravka. Detalj sv. Jeronima i dječaka koji pred njim drži knjigu na oltarnoj pali "Sv. Frane i sv. Jeronim" u

crkvi sv. Frane u Šibeniku iz 1638. godine, ponovio je na slici u splitskoj Galeriji umjetnina.²⁾ U njegovom relativno malom katalogu osim replika česte

Matej Poncioni-Pončun: Josip i Putifarova žena, V. Britanija, priv. vlasništvo Firenze, Kunsthistorisches Institut

su i varijacije istog motiva; dopojasni lik Boga Oca koji blagoslivlja, ponavlja se višekratno (npr. na slikama u Šibeniku, Bujama, Chioggi, Veneciji i Trogiru), dok se varijacijama mogu okarakterizirati i dvije oltarne pale s prikazom Čuda u Surianu u dominikanskoj crkvi u Splitu i Korčuli. Čini se dakle da se Pončun nije libio ponavljati vlastita rješenja. Treba li to tumačiti umjetnikovom neinventivnošću ili konformizmom?

Slika "Josip i Putifarova žena" iz Rochelmayerove zbirke u Mainzu datirala se oko 1630. godine, u vrijeme nastanka djela u Gradskom muzeju u Trevisu i ciklusu iz palače Mocenigo-Robilant u Veneciji. U to bi se isto vrijeme trebala datirati i slika "Kleopatrina gozba" (New York, privatna zbirka), koju su 1983. godine objavili Bertina Suida Manning i Robert L. Manning.³⁾

II.

Zbog primjetnog oslona na mletački manirizam oltarna pala "Sv. Juraj, sv. Jeronim i sv. Tripun" u mletačkoj crkvi Madonna dell'Orto smatra se jednom od najranijih Pončunovih slika uopće. Doista, njeno jednostavno kompozicijsko rješenje, precizan crtež i monumentalnost likova ukazuju na rani nastanak. Znači li to da je naslikana već u prvim godinama 17. stoljeća, kada je slikar bio dvadesetogodišnjak, jer je rođen u Veneciji 1583. godine, ili datum njezina nastanka treba prebaciti u drugo desetljeće, kada nastaje i oltarna pala "Bogorodica s Djetetom i svecima" iz katedrale u Cividaleu?⁴⁾

Slika s prikazom sv. Jeronima, Tripuna i Jurja neobično je zanimljiva jer prikazuje tri dalmatinska zaštitnika. Ona potječe iz mletačke crkve S. Giovanni dei Furlani (San Giovanni del Tempio-Templari), u kojoj je bilo prvo okupljalište dalmatinske kolonije u Veneciji. Sliku je i naručila "Scuola degli Schiavoni", a u crkvi S. Giovanni dei Furlani spominje je i Boschini.⁵⁾ Kada su Dalmatinci u Veneciji 1451. godine osnovali bratovštinu pod patronatom triju spomenutih svetaca, njihovo je središte bilo u Ospedale di Santa Caterina uz crkvu S. Giovanni del Tempio (danas su tu Malteški vitezovi), a novi,

vlastiti prostor sagradili su tijekom 16. stoljeća.⁶⁾ Ponzonijeva slika i oltar na kojem se nalazila bili su u crkvi S. Giovanni di Malta (S. Giovanni del Tempio) sve do 1831. godine. Tada je jamačno kupljena za crkvu Madonna

Aviano, Župna crkva, Predela oltara s prikazima sv. Tripuna, sv. Jurja i sv. Jeronima,
foto: Ž. Bačić

dell' Orto, dok je oltar kupila župna crkva u Avianu (Furlanija), gdje se nalazi i danas s novijom palom "Obraćenje sv. Pavla". Slavoluk oltar s dva stupa i trokutnim zabatom proizlazi iz modela A. Vittorije i ne bi bio posebno zanimljiv da na njegovom predoltarniku nisu u medaljonima prikazani sv. Jeronim, sv. Juraj i sv. Tripun. Prigodom prijenosa predoltarnik je bio prerađen i obnovljen. Iznad reljefa teče natpis: MCCCCLXI ADI X LVIO/QVESTA PIERA SI E De San CORCI FO FATA In TemPO De Ser CORCI De MARC CHASELER, koji, vjerojatno, nije izvorno vezan uz oltar. Reljefi, kao i cijeli oltar, izrazitih kasnomanirističkih osobina, mogu se datirati početkom 17. stoljeća,⁷⁾ a Ponzonijeva slika tvorila je s njim jedinstvenu stilsku i ikonografsku cjelinu. Bilo bi zanimljivo ustvrditi tko je u ime bratovštine stajao iza ove cjelovite narudžbe.

Kada se arhivski dokumentima utvrdilo da Ponzoni nije podrijetlom s Raba, već da je rođen u Veneciji, te se prema tome, i usprkos živim kontaktima s Dalmacijom i Istrom, gdje su sačuvana njegova brojna djela, ne može smatrati *Schiavoneom*, K. Prijatelj je izradio inventar njegovih veza s dalmatinskom sredinom. Narudžba oltarne pale s prikazom triju svetaca zaštitnika te hrvatske pokrajine za crkvu S. Giovanni del Tempio od strane bratovštine San Giorgio degli Schiavoni, najranija je, za sada, dokumentirana veza između Pončuna i Dalmacije.

III.

O hvarskoj se slici "Posljednja večera" pisalo, u našim prilikama, često, u nastojanju da se jedna popularna umjetnina primjereno interpretira, pripiše konkretnom slikaru i postavi u kontekst hrvatske kulturne baštine. Vješta kompozicija velikog platna (800 x 250 cm), nijansiranje i mekoća kolorita, te

Aviano, župna crkva, oltar na kojemu je izvorno stajala slika "Sv. Juraj, Tripun i Jerolim", foto: Živko Bačić

tri slova (MAT) u dnu desnog kuta, očiti preostatak umjetnikova potpisa, bili su temelji na kojima se hvarska slika proučavala. Historijat istraživanja i prijedloga o njoj opisan je već u nekoliko navrata: pomutnju u istraživanje unio je "apokrifni" zapis hvarskoga biskupa Ivana Dominika Stratika u kojem se navodi da je autor "Posljednje večere" Firentinac Matteo Rosselli, što su potom prihvatili o. Donat Fabjanić i o. Bonagracija Marović. Njemačka povjesničarka umjetnosti Dorotea Westphal u tekstu "Malo poznata slikarska djela XIV. do XVIII. stoljeća u Dalmaciji" odbacuje toskansko podrijetlo umjetnine te zapisuje: "Slika odaje izrazit mletački značaj, koji ne valja nikako zamijeniti s onom mletačkom primjesom, koje ima na mnogobrojnim slikama Rosseellijevim u Firenci. (...) Stilistički podsjeća ona na Palmu Mlađega (...). Može biti je i ovdje pred nama djelo Ponzona, na čije bi se krsno ime Matteo mogla odnositi osakaćena signatura. Apostol, koji sjedi sasvim lijevo, sličan je sv. Jeronimu na Ponzonijevoj slici sv. Jurja u mletačkoj crkvi S. Maria dell'Orto, dječak na Posljednjoj večeri mladenačkom svecu na istoj mletačkoj slici. Sve dok ne bude temeljito i naučno određen čitav kompleks radio-

nice Palme Mlađega, bit će uvijek teško sa sigurnošću odrediti takove slike. Ni o Ponzonu nemamo još određenije predodžbe."⁸⁾

Taj su, makar ne i odlučan, prijedlog za slikara Ponzonija jednoglasno odbacili povjesničari umjetnosti koji su poslije pisali o hvarskome platnu. Za G. Gamulina autorica je "izabrala onoga (slikara) koji je stilski najmanje

M. Ponzoni Pončun, Posljednja večera, Hvar, franjevački samostan, foto: Ž. Bačić

odgovarao, i pokušala je to rješenje poduprijeti s dva neuvjerljiva fizionomijska oslonca."⁹) On sliku Posljednje večere pripisuje Matteu Ingoliju (1585.–1613.). Iako je atribuciju Ingoliju nastojao izvesti iz elemenata stila, očito se, u zaključcima, i on poveo za zapisom MAT; Ingoli je uz Ponzonija drugi i jedini Matteo među slikarima u Veneciji na početku 17. stoljeća. Gamulinov se prijedlog nije uvažio: doista, hvarska Posljednja večera nema ništa zajedničko s konzervativnim akademizmom, tvrdoćom i shematizmom toga osrednjeg ravenskog slikara. Ponzonijevo moguće autorstvo nije prihvatio ni K. Prijatelj, koji je i o hvarskoj slici i o Ponzoniju pisao često i u raznim prigodama. Za njega je hvarska slika djelo blisko načinu Palme Mlađega i njegove radionice, i u tom smislu 1982. godine piše o slici: "Naša prijašnja tvrdnja da se ta slika usko veže uz Palmu Mlađega i njegov krug dobila je potvrdu nedavnim uočavanjem sličnosti hvarske slike s onom iste teme u sustolnoj crkvi u Portogruaru s kojom ima ne samo niz analogija nego i identičnih partija. Ova slika u Venetu, datirana prema napisu na njoj, u godini 1604., ima opet u nizu pojedinosti, od kojih se neke javljaju i na hvarskoj, očiglednih veza s Palmi atribuiranim Posljednjim večerama nekoć u galeriji Lorenzelli u Bergamu i u Narodnoj galeriji u Pragu. Na osnovi tih elemenata zaključio sam (...) da je hvarska Posljednja večera očito nastala s direktnim utjecajem spomenutih Palmi pripisanih djela. S obzirom na to što je slika u Portogruaru, koja se zbog nešto slabije kvalitete teško može pripisati samoj Palminoj ruci, datirana godinom 1604., taj se datum može smatrati kao 'terminus ante quem' za hvarsku sliku. Najvjerojatnije je da su obje mogle nastati u Palminoj radionici ili oko nje."¹⁰)

U istoj studiji publiciraju se kao usporedni materijal dvije slike Posljednjih večera iz Praga (Narodna galerija) i Bergama (Galerija Lorenzelli).

Poslije toga objavljene su dvije monografije o Palmi Mlađemu. U Ivanoff-Zampettiovoj knjizi o tom slikaru hvarska se Posljednja večera ne navodi u katalogu, što znači da je autori ne smatraju njegovim djelom. S. Mason Rinaldi u monografiji iz 1984. godine hvarsku Posljednju večeru svrstava u

djela nastala u Palminoj radionici.¹¹⁾ Uz to, autorica od brojnih slika Posljednjih večera što su se pripisivale Palmi Mlađemu njegovima smatra tek djela u mletačkim crkvama S. Moisè i S. Barnaba, te u porečkoj Eufrazijevoj bazilici.¹²⁾

Vjerojatno danas više nije potrebno dodatno obrazlagati kako hvarska slika nije djelo Jacopa Palme Mlađega: postupno i sustavno raščlanjivanje mletačkog slikarstva s početka 17. stoljeća pružilo je zavidne rezultate. Nije se u tom istraživanju interpretirao i zaokružio jedino Palmin opus, već su pomaknute granice znanja i o njegovim manje profiliranim suvremeniciima. U tom istraživanju proširena su i znanja o Mateju Ponzoniju Pončunu, kojega smatram autorom hvarske Posljednje večere. S obzirom da je Ponzoni rođen u Veneciji 1583. godine i da je prvo njegovo datirano djelo iz 1617. godine (Bogorodica s Djetetom i svecima, Cividale, katedrala), svakako treba pretpostaviti da je do toga datuma moglo biti naslikano i više slika nego što se do danas pomišljalo. Kada je Ponzoni doista naslikao slike za palaču Mocenigo Robilant s prikazima *Osvajanja Zadra, Hrvatsko-ugarskog poslanstva kod mletačkog dužda te Turskog poslanstva kod dužda?* Prije ili poslije datiranih slika u Museo civico u Trevisu (1629. godine)?¹³⁾ Ponzoni ih je naslikao u isto vrijeme kada i platno *Dužd posjećuje crkvu S. Giacommetto kod Rialta* (Venecija, Duždeva palača), jer su im likovi izražene monumentalnosti čvrsto modelirani, a kompozicijska rješenja zamišljena kao otvorene pozornice u kojima likovi stoje u urbanom pejzažu Venecije, pred otvorenim nebom i morskim vodama. Njihov pokrenuti ritam, široke plohe meko oblikovane draperije blagih preljeva zagasitih boja i naturalizam lica dubokih sjena pokazuju da se Ponzoni postupno odvaja od manirističke Palmine baštine i da se posredstvom učitelja Sante Perande otvarao i prema drugim prostorima.

Po čvrstoj fakturi hvarske Posljednje večere treba pretpostaviti da je nastala prije navedenih Ponzonijevih djela. Da li odmah nakon 1604. godine kada je datirana slika iste teme i bliske kompozicije u Portogruaru?¹⁴⁾ U desnom kutu hvarskog platna nalazimo lik ležećeg razgolićena prosjaka koji se naslanja na lijevu ruku, kakav se vidi i na slici "Osvajanje Zadra". Ja bih i lik drugog apostola na hvarskoj slici usporedio sa središnjim likom velike slike "Dužd posjećuje crkvu S. Giacommetto kod Rialta"; za hvarska se fizionomijska rješenja mogu tražiti i pronalaziti brojne analogije. Čini se važnijim naglasiti da se te analogije mogu uspostaviti na svim razinama: o specifičnim kolorističkim Ponzonijevim rješenjima pisali su svi današnji istraživači: on ispred kobaltno plavog neba varira zagasite tonove ljubičaste, smaragdno zelene i žute. Poseban naglasak hvarskoj slici daje srebrno-sivi stolnjak prošaranog crvenog ruba, oko kojeg su se grupirali apostoli u tri međusobno povezane skupine u vješto građenim ritmovima. Na hvarskoj slici još ne susrećemo nanošenje boja u mrljama, ali lica su zasjenjena i "utopljena u vlažnu bjeličastu atmosferu";¹⁵⁾ nabori na draperijama su meko posloženi s

dubokim, tamnim udubinama. Upravo su to temelji Ponzonijeva slikarskog *prosedea*: taj, za Fiocca *hoffnungslose Manierist*¹⁶⁾ (s naglašeno negativnim konotacijama pojma manirist), zaista je i započeo na mletačkoj manirističkoj baštini. Usprkos dugovječnosti, to je bila njegova konstanta, možda primarno zbog njegove konformističke i kompilatorske umjetničke naravi: bio je, naime, Ponzoni otvoren za mnogovrsne utjecaje, i jedna bi moguća poredbeni studija njegova djela pokazala da to slikarstvo nije izraslo tek ugledanjem na Palmu Mlađega i na djela mletačkoga Cinquecenta (Tintoretto, Tiziano, Veronese), već je preko Perande mogao registrirati i Correggieva svjetlosna rješenja.

U svakom slučaju mislim da se hvarska "Posljednja večera" može interpretirati kao Ponzonijevo djelo nastalo prije njegova dolaska u Split, u vrijeme koje je do sada u umjetnikovu životopisu najmanje poznato i gdje stoga treba očekivati nove spoznaje i otkrića.¹⁷⁾

B I L J E Š K E:

- 1) K. Prijatelj, Matej Ponzoni-Pončun, Split 1970., 60, kat.jed. 43, fotografija nije paginirana.
- 2) K. Prijatelj, n.dj., 36-37, 41, 59 (kat. 37 i 38).
- 3) B. Suida Manning and R.L. Manning, Palma Giovane and Matteo Ponzoni in New York private collections, *Notizie da Palazzo Albani anno XII*, n. 1-2, Urbino 1983, 170-175. Slika je prethodno bila pripisana Girolamu Foraboscu (G.Fiocco i R.L. Manning). Kleopatra je slikana na isti način kao Bogorodica Navještenja iz Trevisa ili Josip u sceni s Putifarkom. U prilog Ponzoniju je i lik dječaka-sluge, koji ima brojne analogije, između ostalog i na slikama u Trevisu, Splitu i Sibeniku. Što se tiče druge slike koju su Manningovi objavili (Dvije figure u okovima, New York, privatna zbirka), ukoliko se doista radi o Ponzonijevu djelu, za što postoje brojni argumenti, onda je svakako riječ o ranom radu. Robinja s te slike analogna je ženskom liku u desnom donjem kutu velikog platna s prikazom Osvajanja Zadra (Venecija, palača Mocenigo-Robilant), dok su kao cjelina varijanta zarobljenih na lijevoj strani iste kompozicije. Na slici u New Yorku iznenađuje svježina kolorističkog rješenja: Pončunove su varijacije ljubičasta, zlatno-žuta i svijetlo plava, ali na njih još nije pao veo sjene i vlažne atmosfere, što se javlja već u trećem desetljeću. O Pončunovim slikama u New Yorku nije pisano nakon njihova publiciranja.
- 4) O Ponzonijevu datumu rođenja i mletačkom podrijetlu usp. L.Moretti, Nuovi documenti sul Ponzoni e sul Forabosco, *Arte veneta XL*, Venezia 1986. 224. i potom K. Prijatelj, Marginalije o nadbiskupu Markantunu de Dominisu i braći nadbiskupu Sforzi i slikaru Mateju Ponzoniju, *Kulturna baština 22.-23.*, Split 1993., 52. Za sliku u Cividaleu usp. K.Prijatelj, n.dj.(1), p.55, kat.2.
- 5) K. Prijatelj, n.dj.(1), 33.
- 6) G.Perocco, Carpaccio, *Le pitture all Scuola di S. Giorgio degli Schiavoni*, Treviso 1975.; *Le Scuole di Venezia*, Milano 1981.
- 7) *Opere d'arte di Venezia in Friuli, Pordenone 1987.*, 133.-134. f. 8 i 9.
- 8) D. Westphal, Malo poznata slikarska djela XIV. do XVIII. stoljeća u Dalmaciji, *Rad JAZU 258.*, Zagreb 1937., 44.-46.
- 9) G.Gamulin, Posljednja večera u franjevačkom samostanu u Hvaru, *Stari majstori u Jugoslaviji I.*, Zagreb 1961., 141. Gamulin je ovaj tekst objavio prvi put 1958. godine.
- 10) K. Prijatelj, Barok u Dalmaciji, Zagreb 1982., 805.-806.
- 11) S. Mason Rinaldi, Palma il Giovane, Milano 1984., 169., kat.A 32.
- 12) N. dj. 102., 118., 129.-130., f. 85., 98., 799., kat. 448., 353., 219.

- 13) N. Ivanoff, Un ignoto fregio del Seicento sui fasti di Tommaso Mocenigo, *Arte veneta XIX*, Venezia 1965., 69.-70; R. Pallucchini, Per il Ponzoni e lo Zaniberti, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 21*, Split 1980., 468.-473.
- 14) Na sliku u Portugruaru upozorio je K. Prijatelj utvrdivši da ona pokazuje s hrvatskom "niz gotovo frapantnih i upravo začuđujućih srodnosti. "Autor slike u Portugruaru nije utvrđen, ali bi naknadno istraživanje možda moglo i u tom smislu proširiti spoznaje", K. Prijatelj, Opet oko hvarske "Posljednje večere" u *Studije o umjetninama u Dalmaciji III.*, Zagreb 1975., 33.-39.
- 15) N. Ivanoff, Un ignoto fregio del Seicento sui fasti di Tommaso Mocenigo, *Arte veneta XIX.*, Venezia 1965., 157.-161.
- 16) G. Fiocco, Die venetianische Malerei des XVII und XVIII Jahrhunderts, München 1921., 51.
- 17) Ponzonijev katalog treba dopuniti i dvjema slikama s prikazom Navještenja u nadžupnoj crkvi u Agordu (Feltre), gdje su dospjele početkom 19. stoljeća iz venecijanske crkve sv. Marte, skupa s djelima Palme Mladega, Padovanina i Gregorija Lazzarinija. Usp. S. Claut, Dipinti nell'antica Forania di Agordo (sec. XV-XX), Agordo 1991, 26-27. Jednu je Ponzonijevu sliku "Pronalazak Mojsija" (Rim, Galleria F. Apolloni) objavio E. A. Safarik. Usp. E. A. Safarik, Pietro Negri, Saggi e memorie di storia dell'arte 11, Firenze 1978, f. 6, str. 191.

Radoslav Tomić

ALCUNI CENNI SU MATTEO PONZONI PONČUN IN INGHILTERRA,
ITALIA E CROAZIA"

Riassunto

L' autore attribuisce a Matteo Ponzoni Pončun il quadro "Giuseppe e la moglie di Putifar", che all'asta di Sotheby fu venduta nel 1977 come opera di Jacopo Palma il Giovane.

Nell'articolo si fa inoltre un particolare riferimento all'altare sul quale originariamente era posta a Venezia la tela di Ponzoni "S. Trifone, Giorgio e Girolamo".

Al Ponzoni viene attribuito pure il "Cenacolo", famosissima tela che decora la parete del refettorio del convento francescano a Hvar, la quale - per quanto riguarda la data, viene collocata nel primo periodo della sua carriera artistica.

Preveo: Ivo Donadini